Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 59
Warszawa 2024
Article No. 3295

Citation:
Pajėdienė, J. (2024). Osiemnastowieczny litewski przekład książki *Historya bardzo piękna* autorstwa Kiprijonasa Lukauskasa (I. Fedorovič, Trans.). *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej, 59*, Article 3295. https://doi.org/10.11649/sfps.3295

DOI: 10.11649/sfps.3295

Jūratė Pajėdienė
(Instytut Języka Litewskiego, Wilno)

Osiemnastowieczny litewski przekład książki *Historya bardzo piękna* autorstwa Kiprijonasa Lukauskasa

1. Wstęp

Artykuł stanowi kontynuację badań nad rękopisem *Pamokslas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniszka* […] *1797* (LP)[1] Kiprijonasa Lukauskasa (1757–1815)[2], nad wielowarstwowością jego treści oraz zgodnością ze źródłami, z których został przetłumaczony[3]. Tym razem obiektem badań są dwie grupy tekstów LP – oparta na biblijnej opowieści o stworzeniu świata *Historia łabay*

[1] O transkrypcji rękopisu znajdującego się w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego (F1–D654) zob. Karaciejus (1996b, ss. 21–404).

[2] Informacje na temat K. Lukauskasa, członka zakonu Braci Mniejszych św. Franciszka, są skąpe. W sporządzonym w 1796 roku akcie z wizytacji w dekanacie w Wiłkomierzu (lit. Ukmergės dekanatas; o odpisie z tego aktu zob. Lebedys, 1976, s. 187) podano informację o wychowaniu duchownym Cypriana Łukowskiego, proboszcza zakonu bernardynów i parafii w Traszkunach (1782 – święcenia kapłańskie, 1791 – śluby wieczyste) oraz odpowiednim przygotowaniu do służby duszpasterskiej („mowi […] Pacierz […] po litewsku; Naukę miewa stosowną do zgromadzonych ludzi"). W akcie wizytacji jako rok urodzenia Lukauskasa podano 1757 (por. Mačiulytė, 2005, ss. 245–247; Tereškinas, 1992, s. 136). Z wpisu do księgi zmarłych z prowincji bernardyńskiej na Litwie wynika, że Lukauskas zmarł w 1815 roku w klasztorze bernardynów w Benicach, w czasie gdy pełnił obowiązki wikariusza (zob. Pacevičius, 2005, s. 241).

[3] O przekładach książek LP – spisanej przez Karola Fabianiego *Missyi Apostolskiey Część II* (1783) oraz *Powinnosci Gospodarzow Wieyskich* Józefa Legowicza (1779) zob. Pajėdienė (2022a, 2022b).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits redistribution, commercial and non-commercial, provided that the article is properly cited. © The Author(s) 2024.
Publisher: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences
[Wydawca: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk]

grazi yr unt Zinoima kiekwienam reykalinga […] (LP 379–401) oraz zbiór przysłów biblijnych *Priedotkas isz Knigu Mundribes Jezusa Sunaus Syrach, kuri wadinam Ecclesiasticus* (LP 401–407). Celem jest porównanie ich z oryginałem polskim, którym jest książka powstała na podstawie apokryficznej opowieści Krzysztofa Pussmana *Historya barzo cudna* (HBC_{1551}), a wydana anonimowo w XVIII wieku. Zawiera ona apokryficzną opowieść biblijną *Historya bardzo piękna* oraz zbiór przysłów biblijnych *Przydatek z Ksiąg Mądrości Jezusa, syna Syrachowego, ktore zowią Ecclesiasticus. Ksiąg Mądrości Jezusa, syna*. Wzajemną równoważność wskazanych grup tekstu litewskiego i polskiego ustalono dzięki metodom analitycznego doboru źródeł, systemowego zestawienia międzyliniowego oraz analizy strukturalnej.

Porównania tekstów Lukauskasa *Historia* oraz *Priedotkas* z tekstami wydań książki *Historya barzo cudna* z XVI–XVIII wieku dokonano na podstawie wydania krytycznego K. Pussmana *Historyja barzo cudna* (zob. Osiewicz & Wydra, 2022). W artykule akcentuje się ogólną równoważność strukturalną i treściową podanych tekstów LP i wszystkich znanych wydań HBP z XVIII wieku, a także wskazuje się na największą specyficzną zbieżność z jednym z nich.

Po omówieniu zawartości rękopisu Lukauskasa oraz kwestii autorstwa poszczególnych utworów przybliżono dzieje popularności HBC K. Pussmana, a następnie omówiono zgodność strukturalną LP *Historia* i *Priedotkas* z oryginałem polskim oraz charakter rozbieżności z oryginałem w tłumaczeniu.

2. Zawartość rękopisu K. Lukauskasa oraz kwestia oryginalności poszczególnych części

W liczącej 409 stron księdze rękopiśmiennej Lukauskas zamieścił kilka utworów[4]. Pierwszą i największą część tekstów LP opatrzono nazwami rozdziałów, które rozpoczynają się od wyrazu *Pamokslas*[5]. Druga część zawiera kazania katechetyczne i formuły obrzędów katechetycznych, trzecia – kazania na temat obowiązków wiernych. Na końcu rękopisu (części czwarta i piąta

[4] Na temat zawartości LP zob. Biržiška (1990, s. 171); Lebedys (1976, ss. 41, 48, 51); Tereškinas (1992, s. 155); Tunaitis (2004, s. 80); Pajėdienė (2022a, ss. 75–77, 2022b, ss. 88–89).

[5] W epoce oświecenia wyraz *pamokslas* był stosowany jako odpowiednik polskich określeń *kazania* i *nauka* (por. Gidžiūnas, 1994, s. 269; Pajėdienė, 2022a, s. 74; Sverdiolas, 2006, s. 50).

tekstów LP) na podstawie Księgi Rodzaju Starego Testamentu (Rdz 1–3) przedstawiona jest historia stworzenia świata oraz szczegółowa opowieść o życiu pierwszych ludzi, Adama i Ewy; dołączono tu także zbiór przysłów z Księgi Mądrości Syracydesa[6].

Strona tytułowa LP ukazuje wspólną nazwę pierwszej części zbioru (*Pamoksłas…*), identyfikuje nadawcę tekstów (*Cyprionas Łukauskis*), pełnione przez niego obowiązki duszpasterskie (*kunigas/ksiądz, Troškūnų klebonas / proboszcz z Troszkun*), sposób zaprezentowania tekstów (*surašytas/spisany*[7]) i rok (1797): *Pamoksłas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniszka. Per Kuniga Cypriona Łukawski Plebona Traszkunu Surasitas. Metusy Chrystusa 1797.* Kiedy historycy kultury zainteresowali się tym zbiorem, strona tytułowa (jak też niektóre zmiany w przedmowie do pierwszej części LP)[8] zmyliły badaczy. Lukauskasowi zostało przypisane autorstwo większości tekstów z części LP. Rękopis doczekał się pozytywnej oceny[9], a w 1996 roku – publikacji. Po jakimś czasie dzięki szczęśliwemu zbiegowi okoliczności przy okazji czytania żmudzkich kazań Jurgisa Ambroziejusa Pabrėžy[10] wyszła na jaw zbieżność treści dwóch kazań spisanych w rękopisach Pabrėžy i Lukauskasa: na końcu kazania Pabrėžy znajduje się wskazówka, że prawie dosłownie zostało ono przepisane z Fabianiego[11]. Ta informacja wyjaśniła przyczynę zbieżności i wskazała, że nie tylko te dwa kazania, ale też treść wszystkich trzydziestu kazań z pierwszej części LP jest zbieżna z tekstami z książki Fabianiego[12]. Nieco później ustalono też związek trzeciej części LP *trumpai surinktas Pamoksłas* […] z książką Legowicza[13].

---

[6] Na wielowarstwowość LP i równoważność poszczególnych części wobec ustalonych wariantów polskich wskazują dane zawarte w tabeli 1.

[7] Dla Żmudzinów imiesłów *surašytas* może oznaczać ‘užrašytas, perrašytas’ (zapisany, przepisany) zob. Pajėdienė (2022a, s. 75). Na temat żmudzkiej odmiany języka K. Lukauskasa zob. Karaciejus (1996a, ss. 19–20); Zinkevičius (2001, ss. 62–68).

[8] Szerzej o tym zob. Pajėdienė (2022a, ss. 78–81).

[9] Oceny stylu K. Lukauskasa zostały dokonane na podstawie tekstów z pierwszej części LP (por. Lebedys, 1976, ss. 40–51; Lukšienė, 1985, ss. 87–89; Tereškinas, 1992, ss. 155–163, 1996).

[10] Franciszkanin, ksiądz J.A. Pabrėža (1771–1849) – żmudzki kaznodzieja, pedagog, bibliofil, botanik, uczestnik litewskiego ruchu kulturalnego. Wiadomo, że spisał co najmniej 10 zbiorów kazań (Gidžiūnas, 1994, ss. 91–100). Jeden ze zbiorów, zawierający kazania z lat 1799–1834, został niedawno opublikowany (zob. Šepetytė, 2020).

[11] Por.: *Wypisano prawie co do słowa z Missyi Apostolskiey Częsci 2* […] *Xiędza Fabianiego* (Pabrėža, 1824, s. 228, cyt. za: Šepetytė, 2020, s. 286).

[12] Szerzej o tym zob. Pajėdienė (2022a).

[13] Szerzej o tym zob. Pajėdienė (2022b).

Zauważona zbieżność pierwszej i trzeciej części tekstu LP z polskimi oryginałami dała powód do mniemania, że również czwarta część rękopisu – biblijna historia o stworzeniu świata zaczynająca się od opowieści o pierwszych ludziach – jest przekładem jeszcze jednej książki polskiej, zwłaszcza że w przedmowie do tej części znajdują się słowa: *Dabar naujey Lietuwiszkay Izguldita* [Teraz na nowo na litewski przetłumaczona][14]. Już J. Lebedys (1976, s. 51) zwrócił uwagę na to, że spisana w rękopisie LP historia Adama i Ewy zawiera wiele szczegółów. Inni badacze teksty LP *Historii* nazywali przekładem[15] historii ze Starego Testamentu albo ich fragmentami[16]. Wniosek ten jest trafny tylko częściowo, gdyż tylko w pierwszych pięciu rozdziałach (*Historia 1–5*) konsekwentnie powtarza się opowiadanie o stworzeniu świata z Ksiąg Rodzaju (Rdz 1–3). Poczynając od rozdziału szóstego (*Historia 6–21*), historia Adama i Ewy jest podana trochę inaczej niż w Starym Testamencie.

Innego odpowiednika książki *Historia łabay grazi* w piśmiennictwie litewskim na razie nie znamy. Poszukiwania oryginału polskiego nie od razu się powiodły (podobieństwo nazwy kierowało ku wydaniom *Šventosios istorijos* / *Świętej historii*, myląca była też wielowarstwowość zbioru LP – nie wyglądało na to, że teksty części czwartej i piątej LP są tłumaczeniem tego samego wydania polskiego[17]). Dostrzegalna była zbieżność w zasadniczej narracji tekstów książek *Historia łabay grazi* Lukauskasa i *Historya barzo cudna* Pussmana (1551) z tekstem wydanym w serii *Biblioteki Pisarzów Polskich* (Celichowski, 1890), ale widoczne były też różnice. Bliska zbieżność z oryginałem[18], charakterystyczna dla przekładów książek Fabianiego i Legowicza dokonanych przez Lukauskasa, stanowiła podpowiedź, że może chodzić o podobieństwo do jeszcze innej publikacji. W ustaleniu prawdziwego źródła pomogły najnowsze badania nad apokryfami staropolskimi, wśród których znalazła się nie tylko pierwsza zachowana *Historya barzo cudna* Pussmana z 1551 roku (zob. Stelmach, 2020), ale też wszystkie wydania HBC z XVI–XVIII wieku (zob. Osiewicz

[14] Frazy odpowiadałyby polskiemu oryginałowi, zob. tabela 3.

[15] Teksty HLG Lukauskasa A. Tereškinas nazwał dwojako: „przekład historii ze Starego Testamentu" i „Starotestamentowa historia o Adamie i Ewie" (Tereškinas, 1992, ss. 145, 155).

[16] Mówiąc o strukturze LP, J. Tunaitis (2004, s. 80) wskazał, że „główną część tej pracy stanowią kazania […]. Do kazań […] dodane są fragmenty ze starotestamentowych Ksiąg Rodzaju i Wstępu do Mądrości Syracha".

[17] W tym przypadku jest to związane z niekanonicznym pochodzeniem źródła polskiego. Na temat wielowarstwowości apokryfów zob. Rojszczak-Robińska (2020, s. 274).

[18] W tekście litewskim zostały poprawione potknięcia strukturalne, w miarę potrzeby zamieniono też etnonimy. Niektóre uzupełnienia są związane z wyjaśnieniem synonimów, tłumaczeniem fraz łacińskich itp.

& Wydra, 2022). Te najnowsze badania dostarczają duży fragment tekstu HBC_{1551}[19], a także transkrypcje (wszystkich tekstów HBC z XVI–XVIII wieku) i podobizny (HBC_{1551}, HBC_{1685}, $HBP_{XVIII/3}$) (zob. Osiewicz & Wydra, 2022, ss. 65–228).

Tabela 1. Różne pod względem tematycznym części rękopisu Lukauskasa i źródło ich pochodzenia

Części LP (numeracja, nazwa i paginacja – umowne)[20]	**Źródło**
[I.] *Pamoksłas Isz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniszka. Per Kuniga Cypriona Łukawski Plebona Traszkunu Surasitas. Metusy Chrystusa 1797.* LP I–II; 1–310	*Missyi Apostolskiey część II w ktorey się przekładaią nauki z przykazan boskich o powinnosciach zycia chrzescianskiego. Przez X. Karola Fabianiego kanonika kaliskiego, Szkół Wydziałowych Łęczyckich kaznodzięię napisane* […] *1783*, ss. I–IV; 1–502
[II.] *Pamoksłas* LP 311–351	?
[III.] {*Trumpai surinktas pamoksłas*} *ape Kiemioniszkas Naminiku pawinastes: Kada wisa łaymibe Kiemioniszku Źmoniu* […]. LP 352–378	*Powinnosci gospodarzow wieyskich w krotkosci zebrane przez x. Legowicza plebana korkozyskiego y dla wygody swoich parafianow do druku podane* 1779, ss. I; 1–39
[IV.] *Historia łabay grazi yr unt Zinoima kiekwienam reykalinga. Ape Sutwierima Dungaus yr Ziames Jr wisu kitu dayktu, Kurie waysos unt Swieta.* LP 379–401	*Historya bardzo piękna y ku wiedzeniu potrzebna. O stworzeniu nieba i ziemie innych wszystkich rzeczy, które zyją na swiecie*, $HBP_{XVIII/4}$
[V.] *Priedotkas isz Knigu Mundribes Jezusa Sunaus Syrach, kuri wadinam Ecclesiasticus*. LP 401–407	*Przydatek z Ksiąg Mądrości Jezusa Syna Syrachowego, ktorego zowią Eccleſiaſticus*, $HBP_{XVIII/4}$

3. Dzieje popularności HBC: czytanie, zakazywanie, drukowanie, badanie

Popularność książki Krzysztofa Pussmana[21] *Hiſthoria barzo cudna i ku wiedzeniu potrzebna o ſtworzeniu niebá y ziemie* [?1543] 1551 można uznać za niepodważalną. Przeszła różne koleje: doświadczyła zarówno zapotrzebowania, jak i zakazu; wzbudziła zainteresowanie zarówno czytelników, jak i badaczy.

[19] O *Historyi barzo cudnej* Pussmana i odpisach jej łacińskiego źródła *De creatione* […] zob. Stelmach (2020, ss. 183–196, 173–182).

[20] Lukauskas ponumerował tylko teksty pierwszej części LP, dlatego datę 1797, która widnieje na stronie tytułowej, należy łączyć z zapisem tłumaczenia tylko tej części LP. Pozostałe teksty LP mogły być zapisane nieco później.

[21] Na temat Pussmana wiadomo tylko tyle, ile on sam napisał o sobie w 1543 roku w wersji HBC, w dedykacji *Wielmożney Pániey á Pániey Jadwidze* (por. Łukaszewski, 2022, s. 16; Piet-

Na zainteresowanie książką (była wtedy pożądana przez czytelników[22]) wskazuje historia wydań[23] HBC z XVI–XVIII wieku: wbrew zakazom wydawania i rozpowszechniania (por. Brückner, 1900, s. 3; Wydra, 2022, s. 28) była ona wciąż (prze)drukowywana, chociaż z pewnymi zmianami. Druga fala zainteresowania jest związana z badaniami tych tekstów (podobnie jak i innych dawnych apokryfów polskich[24]), w których omówione zostały dzieje wydań (Wydra, 2022), struktura tekstów (Pietkiewicz, 2016, s. 199), a także geneza poszczególnych części (Dobrzycki, 1911; Łukaszewski, 2022; Stelmach, 2020), właściwości przekładu (Łukaszewski, 2022; Pietkiewicz, 2016; Stelmach, 2019, 2020), opublikowane także faksymile i odpisy z komentarzami tekstologicznymi (Celichowski, 1890; Osiewicz, 2022; Osiewicz & Wydra, 2022, ss. 65–228). Te ostatnie badania, ogłoszone drukiem w 2022 roku, pomogły w ustaleniu źródła tekstów z części czwartej i piątej w rękopisie Lukauskasa. Jeśli chodzi o zbieżność przekładu Lukauskasa z oryginałem, na uwagę zasługuje historia transformacji wersji HBC w HBP, gdyż zmiany występujące w HBP znajdują odzwierciedlenie także w tłumaczeniu nazwanym *Historia łabay grazi*, dokonanym przez tego samego autora.

Książka Pussmana zawierała nie tylko przekład poszczególnych fragmentów Starego Testamentu[25], ale też niekanoniczną biblijną opowieść o życiu pierwszych ludzi – Adama i Ewy[26]. Wersja HBC była chętnie czytana (pierwszy przedruk ukazał się prawdopodobnie jeszcze w XVI wieku), ale oficjalnie była uznawana za heretycką, dlatego zakazano jej i niszczono. Kolejne wersje książki były prze-

---

kiewicz, 2016, s. 199; Wydra, 2022, ss. 21–22). Losy Pussmana są różnie interpretowane przez badaczy, por. Stelmach (2019, s. 132) i Łukaszewski (2022, s. 16).

[22] Spisana przez Lukauskasa po litewsku wersja HBP potwierdza fakt rozpowszechniania się rękopiśmiennych kopii książki nie tylko w języku oryginału. Na temat odpisów rękopisów zob. Wydra (2022, s. 29).

[23] Dla badania źródeł rękopiśmiennego przekładu LP odpowiednie są wydania *Historyi bardzo pięknej* opublikowane za życia Lukauskasa, czyli sprzed XIX wieku lub z początku wieku (gdyby się takie znalazły). Zdaniem W. Wydry (Wydra, 2022, s. 29) w XIX wieku mogło być więcej wydań wersji HBP niż te dwa (z 185? i 1853), o których pisze K. Estreicher (1972, s. 276).

[24] Na temat pojęcia „apokryf" zob. Kwilecka (2003, 2006, s. 117).

[25] R. Pietkiewicz twierdzi, że podany przez Pussmana przekład fragmentów Pisma Świętego nie jest skrupulatny (por.: „Szukając protekcji, Pussman bez żenady wykorzystał teksty święte. W omawianym dziele przytacza nie tylko fragmenty z Księgi Rodzaju, ale także jedno zdanie z Łk 6,36 i perykopy z Mądrości Syracha (1,1–2.7–9.11–13 wg *Wulgaty* […])"; Pietkiewicz, 2016, s. 199).

[26] Na temat zbieżności HBC Pussmana i *De creatione Ade et formatione Eve ex costa eius* zob. Stelmach (2020).

drukowywane nielegalnie[27]. Początkowo podawano rok wydania (HBC_{1685}), ale bez miejsca wydania, a później nawet pomijano datę (osiemnastowieczne wydania badacze określili umownie jako $HBP_{XVIII/1–4}$[28]). W każdym kolejnym wydaniu HBC teksty nieco się zmieniały. Zamiast pisemnej dedykacji *Wielmożney Pániey á Pániey Jadwidze s Kościelcá*, która była w książce Pusmanna HBC_{1551} w 1543 roku, w wersji HBC_{1685} jest mowa o małej książce (por.: ***w** tej **książce** małej*), w której występuje wierszowana przedmowa *Do Czytelnika*. Od tej przedmowy zaczynają się też wydania z XVIII wieku, ale do adresata został dodany epitet (*Do łaskawego Czytelnika*), a sama publikacja jest określana przy pomocy zdrobnienia (***w** tej **książeczce** małej*). Zmienia się też tytuł książki: *Hiſthoria barzo **cudna*** staje się *Historyą barzo **piękną***. W książeczce pojawia się nowy rozdział *Krotkie opisanie Pierwszych ojcow, jak wiele lat ktory żył od stworzenia świata* (według dodanej w przekładzie Lukauskasa numeracji jest to *Historia 22*). Nieduży rozdział HBC_{1551} i HBC_{1685} *Rzeczy wybrane z ksiąg, ktore zową Ecclesiastik, cudne ku widzeniu* w osiemnastowiecznych wydaniach zostaje zastąpiony wersją: *Przydatek z Ksiąg Mądrości Jezusa, syna Syrachowego, którego zowią Ecclesiasticus*. Chociaż dla wydań z XVIII wieku charakterystyczna jest całkowita anonimowość w kwestii autorstwa, przygotowania do druku i samego wydania, dodany został komentarz imitujący wydanie zgody na jej druk: *do druku z dozwoleniem* ($HBP_{XVIII/2}$) / *pozwoleniem* ($HBP_{XVIII/3, 4}$) *Starszych podana*[29]. Być może Lukauskas uznał ten komentarz za prawdziwy (nie ocenił go krytycznie, gdyż w wydaniach z tej epoki obok pozwolenia na druk musiała być specjalna aprobacja imienna) i nawet nie podejrzewał, że polska książka, która go zainteresowała, nie jest oficjalnie uznawana.

Jakkolwiek by było, dla spisanego przez Lukauskasa tłumaczenia religijnego utworu literackiego, w którego pierwszych pięciu historiach są cytowane fragmenty Starego Testamentu (Rdz 1–3), charakterystyczne jest nie tylko konsekwentne trzymanie się oryginału polskiego, ale też wyraźne pominięcie frazy biblijnej. Podając tekst HBP_{XVIII}, Lukauskas skraca werset Rdz 1,7 (w wydaniach $HBC_{XVI–XVII}$ cytat podawany jest w całości), por.:

[27] O tym, że być może w XVI wieku jakiś anonimowy typograf przygotował do druku jeszcze jeden wariant wydania HBC, zob. Pietkiewicz (2016, s. 199).

[28] Zob. Wydra (2022, ss. 30–31).

[29] Na temat wydania faksimile książki [Kraków (?), b.d., XVIII w.] ze stroną wydruku k. A_1, które jest przechowywane w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie, sygn. PAU St.Dr. 1400, zob. Osiewicz i Wydra (2022, ss. 197–228 [$HBP_{XVIII/3}$]).

yr atskire wundenius, kurie buwa po stiprumu, yr pramine LP 380
i oddzielił wody, ktore były pod utwierdzeniem i nazwał HBP_{XVIII} k. A_2
y oddzielił wody / ktore były pod vtwierdzeniem / ***od tych ktore były nád utwierdzeniem*** *y názwał* HBC_{1685} k. A_2
y oddzielił wody ktore były pod vtwirdzenim / ***od tych ktore były nád utwirdzenim*** *y názwał* HBC_{1551} k. A_{3v}

Kontynuując opowieść, Lukauskas uzupełnia werset Rdz 1,9 o brakującą frazę *Tare Ponas Diewa* [Rzekł Pan Bóg]. Ta zbieżność z *Rzekł zaſię Pan Bog* występuje tylko w HBC_{1551} (zestawienie omawianych cytatów podane jest w tabeli 2). Prawdopodobnie w tym przypadku na wpisanie brakującej frazy miało wpływ przywiązanie Lukauskasa do tekstu z Biblii (lub fakt, że początek Księgi Rodzaju jest łatwy do zapamiętania)[30]. Zestawienie interliniowe tekstu LP oraz HBC_{1551} wskazuje na obecność tylko kilku podobnych drobnych zbieżności. Na przykład w LP *HISTORII 1* tytuł *Kaypo Diewas, kurioy dienoy ką Sutwiere, iki sekmos* ***dienos*** powtarza zdanie z HBC_{1551}: *Jako Pan BOG ktorego dnia co ſtworzył az do ſiodmego* ***dnia***, a nie wersję zdania z HBP_{XVIII}[31]. Na pytanie, czy Lukauskas mógł korzystać również z szesnastowiecznego HBC Pussmana, a być może z jakiegoś innego litewskiego odpisu tej książki z tegoż wieku, pomoże odpowiedzieć bardziej szczegółowa analiza przekładu[32].

Tabela 2. Sposoby podawania wersetu Rdz 1,6-9 w różnych wydaniach HBC i w przekładzie Lukauskasa[33]

	HBC_{1551} k. A_{3v} ***Hiſtoria pirwßa***	**HBC_{1685} k. A_2– k. A_{2v}** ***Hiſtoryja pierwſza***	**HBP_{XVIII} k. A_2** ***HISTORYA PIERWSZA***	**HLG 1797** ***Historia 1 LP 380***
Rdz 1,6	*Rzekł tedy pan Bog* *ſtań ſie vtwirdzenie w poſrodku wod á oddziel wody od wod /*	*rzek tedy P. B. ſtań ſię vtwierdzenie w posrodku wod / á odyzielił wody od wod /*	*Rzekł tedy Pan BOG. ſtań ſię utwierdzenie w pośrzodku wod, i oddzielił wody od wod,*	*Tare tada Ponas Diewas, stokies stiprumas widuriey wundeniu, yr atskire wundenius nuog wundeniu*

[30] Tłumacząc *Przydatek z Kſiąg Mądrości*, Lukauskas nie był aż tak uważny – numeracja rozdziałów została oparta na źródle przekładu, bez stosowania się do tekstu biblijnego, gdyż zauważone w HBP błędy powtarzają się lub są poprawiane niekonsekwentnie (por. uwagi do tabeli 3).

[31] Nazwę rozdziału HBP_{XVIII} można sprawdzić w tabeli 3.

[32] Strategia przekładu K. Lukauskasa zostanie omówiona w kolejnej publikacji.

[33] Tekst w tabeli podany został w transliteracji. Tabele pokazują równoważność tekstów polskich i litewskich (bez powtarzania układu liniowego). Występujące różnice są oznaczone poprzez podkreślenie frazy, a wyraz pominięty został pogrubiony.

	HBC$_{1551}$ k. A$_{3v}$ ***Hiſtoria pirwßa***	**HBC$_{1685}$ k. A$_2$– k. A$_{2v}$** ***Hiſtoryja pierwſza***	**HBP$_{XVIII}$ k. A$_2$** ***HISTORYA PIERWSZA***	**HLG 1797** ***Historia 1 LP 380***
Rdz 1,7	*y uczynił Bog vtwirdzenie / y oddzielił wody, ktore były pod vtwirdzenim / od tych ktore były nád utwirdzenim /*	*y uczynił P. B. vtwierdzenie y oddzielył wody / ktore były pod vtwierdzeniem / od tych ktore były nád vtwierdzeniem*	*i uczynił Pan BOG utwierdzenie i oddzielił wody, ktore były pod utwierdzeniem*	*yr padare Ponas Diewas stipruma, yr atskire wundenius, kurie buwa po stiprumu,*
Rdz 1,8	*y nazwał pan Bog vtwirdzenie niebem/ y ſtáło ſię wieczor á ráno dzień drugi.*	*y názwał P. B. vtwierdzenie Niebem y ſtał ſię wieczor a ráno Dzień drugi.*	*i nazwał Pan BOG utwierdzenie Niebem, i ſtał ſię wieczor, a rano dzień drugi.*	*yr pramine Ponas Diewas stipruma Dungu yr stojos wakaras, o unkstie diena untra.*
Rdz 1, 9	***Rzek*** *záſię* ***pan Bog*** */ zgromadzcie ſię wodi ktore pod niebem ſą ná iedno mieyſce á okáż ſię ſuchość / y ſtało ſię thák.*	*Zgromodzcie ſię wody / ktore pod Niebem ſą ná iodno mieyſce /á okaż ſię ſuchość y ſtáło ſię ták.*	*Zgromadźił ſię wody, ktore pod Niebem ſą na iedno mieyſce, a ukażeſię ſuchość, i ſtało ſię tak.*	***Tare Ponas Diewas*** *susirinkiet wundenis, kurie po Dungu ira unt wienos wietos yr pasirodik sausumas, yr stojos teyp.*

4. Ogólne cechy zbieżności tekstów *Historia łabay grazi* i *Historya bardzo piękna* (HBP$_{XVIII}$)

Zbieżność wersji LP *Historia łabay grazi i Priedotkas* z HBP$_{XVIII}$ widoczna jest po porównaniu strony tytułowej, przedmowy, tytułów rozdziałów w oryginale polskim i ich odpowiedników litewskich (zob. tabela 3). Zachowane osiemnastowieczne wydania książki *Historya bardzo piękna* pod względem struktury i ogólnej zawartości są bardzo podobne, dlatego też przekład Lukauskasa jest stosunkowo bliski każdemu z nich. W tabeli 3 podane zostały dostrzeżone różnice w podaniu cytatów w różnych wydaniach HBP$_{XVIII}$, ale nie została skomentowana cecha wyjątkowa, typowa dla wydań HBP$_{XVIII/3}$ i HBP$_{XVIII/4}$. Chodzi o graficzne oznaczenie rozdziału z Księgi Syracha za pośrednictwem cyfry, co powtórzył też Lukauskas (por. podany w LP sposób numeracji rozdziałów, wzorowany na wydaniu HBP$_{XVIII/3, 4}$ por.: *w Rozdziale 3 → Padieimy 3*, *w Rozdziale 7 → Padieimy 7*, *w Rozdziale 8 → Padieimy 8*, a nie *W rozdziale trzecim*, *siódmym*, *ósmym* itp.[34]). Wydania HBP$_{XVIII/3}$ i HBP$_{XVIII/4}$ są szczególnie podobne do siebie (por. Wydra, 2022, s. 29), a sposób zapisu tekstu został powtórzony w LP[35]. Tekst polski w zestawieniach został zapisany nie w transkrypcji, ale transliteracji według wersji HBP$_{XVIII/3}$. Taki sposób przepisania pozwala dostrzec, że w tłumaczeniu Lukauskasa zostały przejęte z oryginału polskiego modele zapisu

[34] O specyfice tekstów HBP z XVIII wieku zob. Osiewicz i Wydra (2022, ss. 113–116).
[35] O występujących w tych wydaniach różnicach będzie mowa w kolejnym rozdziale.

w zakresie pisowni dużych liter i przestankowania[36]. Występujące różnice – uzupełnienia, skróty, redagowanie – są oznaczone poprzez podkreślenie frazy, a wyraz zbędny został pogrubiony. Na przykład we wspominanej już wierszowanej przedmowie *Do łaskawego Czytelnika* (*Małonam Skaytitojuy*), występujący w tytule epitet *małonas* 'łaskawy, przyjemny' Lukauskas powtarza też na początku przedmowy: *Jeśli się, Czytelniku, chcesz dowiedzieć mało → Jey **Małonas** Skaytitoiau nori dasizinoty.* A jednak Lukauskas opuszcza ostatni wers wierszowanej przedmowy, gdyż zawarta w niej prośba nie pasowałaby do księdza (skupiając zbyt wiele uwagi na jego osobie[37]), por.: *Tu się możesz dowiedzieć, w tej książeczce małej, Mnie, com się o to starał, chowaj w łasce całej → Cionay gali dasizinoty toy mazoy Knigieloy.*

Tabela 3. Zbieżność strukturalna pomiędzy LP grupami tekstów *Historia łabay grazi* i *Priedotkas isz Knigu Mundribes* a osiemnastowiecznymi wydaniami HBP

Wydania HBP z XVIII wieku (translitercja z $HBP_{XVIII/3}$ k. A_1–B_6)	**HLG w LP 1797 (ss. 379–401)**
HISTORYA BARDZO PIĘKNA Y KU WIEDZENIU POTRZEBNA. *O STWORZENIU NIEBA I ZIEMIE INNYCH WSZYSTKICH RZECZY, KTÓRE ZYJĄ NA SWIECIE.* ***A** JAKO POTYM PAN BOG* ***CZŁOWIEKA, TO JEST*** *ADAMA Y EWĘ ZA ŻONĘ JEMU, Z KOŚCI JEGO STWORZYŁ,* *JAKO ŻYCIE NA TYM ŚWIECIE* *SKOŃCZYLI, &C.* *Z PISMA SWIĘTEGO COMPENDIOSE ZEBRANA.* *TERAZ NOWO **NA POLSKIE** Z PILNOSCIĄ PRZEŁOZONA Y DO DRUKU Z POZWOLIENIEM$_{3,4}$ STARSZYCH PODANA.*	*Historia łabay grazi yr unt Zinoima **kiekwienam** reykalinga.* *Ape Sutwierima Dungaus yr Ziames Jr wisu kitu dayktu, Kurie waysos unt Swieta.* *Kaypo Ponas Diewas* *Sutwiere* *Adoma yr Jewa isz Kauła jo **yr dawe** jem uz Paciu.* *Kaypo giwenima unt to Swieta* ***wede yr** pabingie.* *Jsz Raszta Szwęta Trumpay surinkta.* *Dabar naujey **Lietuwiszkay** Jzguldita* *yr ing Druka su dałeydimu Wieresnibes paduota*
DO ŁASKAWEGO CZYTELNIKA. *Jeśli ſię Czytelniku, chceſz dowiedzieć mało,* *Jako ſię to ſżerokie koło świata ſtało,* *Jako Niebo, iak ziemię BOG* *z ſwoiey mądrości,* *Z nieczego **prawie** ſtworzył, **ſtworzenie w całości*** *Aż do tąd zachowuie, a przyſtoynym torem,* *Y tego co pod Słońcem ieſt kto był Autorem.* *A jakicheś Rodzicow, z kąd początek wzieni,* *Jáko, kiedy, od kogo, i z czego złozeni.* *Tu ſię możeſz dowiedziec w tey Kſiężeczce małey,* *Mnie com ſię o to ſtarał, choway w łáſce całey.*	*Małonam Skaytitojuy* *Jey **Małonas** Skaytitoiau nori dasizinoty,* *kaypo tay płati pasaułe to Swieta stojos.* *Kaypo Dungu yr Źiamy Diewas* *Mundriby sawa* *isz nieka Sutwiere,* *jog iki sio meta uzłayka prideruncziu budu.* *Kas tay po saułes ira, kas buwa Daritoju to wisa.* *Kokiu tu pats eſsi Gimditoju iszkur pradziu jemey,* *Kaypo Kadu, nuog Ko yr isz Ko sudietas **yr padaritas** eſsi.* *Cionay gali dasizinoty toy mazoy Knigieloy.*

[36] Różnice w przestankowaniu w tabeli 3 celowo nie zostały oznaczone.

[37] Opuszczenie tego wersu może wskazywać na to, że Lukauskas pragnął teksty HBP dostosować do praktyki duszpasterskiej.

Wydania HBP z XVIII wieku (translitercja z $HBP_{XVIII/3}$ k. A_1–B_6)	**HLG w LP 1797 (ss. 379–401)**
HISTORYA PIERWSZA. *Jako Pan BOG ktorego dnia co ſtworzył az do ſiodmego,* *a dnia ſiodmêgo odpoczął i ten dzień błogoſławił i poświęcił.*	*Historia **1.*** *Kaypo Diewas, kurioy dienoy ką Sutwiere, iki sekmos **dienos**,* *o dienoy sekmoy atilsieje yr tay dienay szłowina yr paszwęcia.*
Jako Pan BOG dnia ſiodmego odpoczął, ſkończywſzy ſprawy ſwoie i błogoſławił dniu ſiódmemu; o Raiu Ziemſkim i Rzeczach iego, i zakazaniu pozywać z drzewa Wiadomości dobrego i złego.	***Historia 2.*** *Kaypo Ponas Diewas dienoy sekmoy atilsieje pabaygis darbus sawa, yr szłowina dienay sekmay. Ape Roju Ziamiszka yr dayktus jo, yr uzsakima walgima isz medzia zinoima giera yr pikta.*
Jako Pan BOG ſtworzywſzy żwierzęta tego ſwiata przwiódł do Adama aby ie przezwał właſnemi imiony ich: A potym iáko Ewę z kości Adamowey ſtworzył.	***Historia 3.*** *Kaypo Ponas Diewas sutwierys Źwieris to Swieta, atwede pas Adoma idunt anus pramintu **yr wadintu** ipacieys wardays ju.* *O potam kaypo Jewa isz kauła Adoma Sutwiere.*
Jako Wąż kuſił Ewę, o przeſtąpieniu Przykazania Bożego, Adama i Ewy, i o złorzêczeniu Bożym, wygnaniu z Raiu Adamowym i Ewy:	***Historia 4.*** *Kaypo Zaltis gundino Jewa.*[38] *Ape parzingima Prisakima Diewa Adoma yr Jewos piktazodziawima Diewiszka, **yr** iszwarima isz Rojaus Adoma yr Jewos.*
Jako Pan BOG poprzeſtąpiéniu Przykazania wezwał Adama z Ewą, złorzeczył Wężowi, i onym i wygnał ich z Raju.	***Historia 5.*** *Kaypo Ponas Diewas po perzingima Prisakima priwadina Adoma su Jewu, piktazodziawima Żalciuy yr aniems yr iszware anus isz Rojaus.*
Jako Adam z Ewą po wypędzeniu z Raiu, ſzukali ſobiê pozywienia, iakoby żoſtali zywi, a nie nalezli nic.	***Historia 6.*** *Kaypo Adomas su Jewu po iszwarima isz Rojaus jeszkoie walgima, idunt giwy paliktu yr nieka nerada.*
O Pokutowaniu Adama i Ewy.	***Historia 7.*** *Ape Pakutawoima Adoma yr Jewos.*
*Jako woda Jordan i wſzyſtkie **zywioły** oney wody żałowały,* *weſpoł **i** z Adamem,* *a iako powtore Diabeł Ewę zwiodł.*	***Historia 8.*** *Kaypo wunduo Jurdona yr wisas **pirmas pradzias dayktu Swieta** ano wundenia gayliejos kartu su Adomu,* *yr kaypo untra karta welnias Jewa suwadzioie **yr apgawa**.*
Jako Diabeł niechcąc chwalić Adama podobieńſtwo i Obraz Boży, zrzucon jeſt z ſwey chwały.	***Historia 9.*** *Kaypo welnias ne noriedamas szłowinty Adoma paweyksła yr abroza Diewa iszmestas ira isz garbies sawa.*

[38] Zdanie w tytule ***HISTORIA 4***: *Kaypo Zaltis gundino Jewa. Ape parzingima Prisakima Diewa* zostało przetłumaczone według modelu zdania z wydań $HBP_{XVIII/3}$ i $HBP_{XVIII/4}$. W pozostałych wydaniach HBP występuje zdanie ze spójnikiem i, por.: *Jako wąż kusił Ewę **i** o przestąpieniu przykazania Bożego.*

Wydania HBP z XVIII wieku (translitercja z $HBP_{XVIII/3}$ k. A_1–B_6)	**HLG w LP 1797 (ss. 379–401)**
Jako Adam trwaiąc w Pokucie, a Ewa uznawſzy; ize powtore była zwiedźiona od czarta, ſzła na zachod Słońca, a gdy ſię czas przybliżał porodzenia modliła ſię dwunaſtom Jaſnościom Niebieſkim aby obiawiły boleść iey Adamowi a iako dwanaście Aniołów do niey zeſłani.	***Historia 10.*** *Kaypo Adomas kintieje Pakutoy, o Jewa supratusi, jog untra karta buwa apgauta nuog welnia, eje unt uzsiłeydima Saules, o kada prisiartina metas pagimdima, meldies dwileka swiesibiems Dungiszkoms, idunt apreykszu sopulus jos Adomuy, yr kaypo dwileka Aniołu pas aną atsiusty **buwa**.*
Jako S. Michał Anioł zawiodłſzy ich na wſchod Słońca, ukazał im iáko mieli robić.	***Historia 11.*** *Kaypo Szwętas Mikołas Aniołas nuwedys jus ing uztekieima Saules parode aniems, kaypo turieje dirbty.*
Jako Kaim zabił Abla Brata ſwego á iako złorzeczył Pan BOG Kaimowi.	***Historia 12.*** *Kaypo Kaimas uzmusie Ablu Broli sawa, yr kaypo Ponas Diewas pakieykie Kaimuy:*
Jako Adam przed śmiercią ſwoją wezwał wſzyſtkich Synow ſwoich, ktorych było w liczbie piętnaście tyſięcy Mężów, oprocz Niewiaſt, i iako do nich mówił.	***Historia 13.*** *Kaypo Adomas priesz smerti sawa, suwadina wisus Sunus sawa, kuriu buwa skayciuy pinkioleka tukstunciu Wiru, iszjemus Moteriszkas, yr kaypo aniems kałbieje.*
*Jako Adam przykazał Ewie i Synowi ſwemu Seth azeby$_{3,4}$ poszli przed **F**ortę Rayſką, aby ſię tam ź płaczczem modlili, przed Oblicznością Boſką.*	***Historia 14.*** *Kaypo Adomas prisakie Jeway yr Sunuy sawa Seth, idunt eytu pas **w**artus Rojaus, idunt su werksmu tinay mełstumes po akimis Diewa.*
Jako Anioł Michał ukazał ſię im i co im mowił dawaiąc im Roſzczkę trzech liſtkow z Drzéwa wiadomości złego i dobrego.	***Historia 15.*** *Kaypo Aniołas Mikołas pasirode jems, yr ką aniems kałbieje duodamas Rikszty triju łapeliu isz medzia zinoima giera yr pikta.*
Gdy ſię wrocili, powiedzieli Adamowi odpowiedz Aniołowę, a co tam Adam mowił Ewie.	***Historia 16.*** *Kada sugriźa, pasakie Adomuy atsakima Anioła yr ką tinay Adomas kałbieje Jeway.*
*Jako Adam poſłał Syna ſwego po Roſzczkę trzech liſtkow? ktorą był wpuscił$_{3,4}$ wrzekę Jordan? ktorą **mu** był Anioł poſłał i iako go proſił aby ią wſzczepił u głowy iego.*	***Historia 17.*** *Kaypo Adomas nusiunte Sunu sawa po Riksztios triju łapeliu, kurę buwa iszłeydis ing Upy Jurdona, kurę **Adomuy** buwa Aniołas nusiuntys, yr kaypo jo prasie, idunt aną iciepitu pri gałwos jo.*
O Cudách, ktore ſię przydały po śmierci Adamowey, a iako Michał Anioł Bozy pogrzebł ciało iego, a Seth Roſzczkę wszczêpił w głowach jego.	***Historia 18.*** *Ape zinkłus, kurie tikos po smercia Adoma. Kaypo Mikołas Aniołas Diewa pałaydoie Kuna Jo, Kaypo Sethas Rikszty iciepije gałwosy jo*
O Roſzcze wſźczepioney u Głowy Adamowey.	***Historia 19.*** *Ape Riksztios iciepijma pri gałwos Adoma*
Jako Ewa gdy miała przyſć godźina śmierci iey, wezwała wſźyſtkich Synow i rzekła im zeby napisali żywot ich na tablicach kamiennych i co widziêli i ſłyszeli od nich. aby nie zginęlą$_{3,4}$ pamiątka pierwszych Rodzicow.	***Historia 20.*** *Kaypo Jewa kada turieje ateyty wałunda smercia jos, suwadina wisus Sunus yr tare aniems, idunt parasitu giwenima ju, unt Tobliciu akmininiu, yr ką regieje yr girdieje nuog ju, idunt ne prazutu atminimas pirmiausiu Gimditoju.*

Wydania HBP z XVIII wieku (translitercja z $HBP_{XVIII/3}$ k. A_1–B_6)	**HLG w LP 1797 (ss. 379–401)**
O śmierci Ewiny$_3$ i o pogrzebie iey takze i o ukazaniu ſię Swiętego Michała Anioła.	***Historia 21.*** *Ape Smerti Jewos yr ape Pagraba jos, teypogi ape pasirodima Szwęta Mikoła Anioła.*
KROTKIE OPISANIE. Pierwſzych Oycow iak wiele lat ktory zył od Stworzenia Swiata.	***Historia 22.*** *Trumpas aprasimas Pirmuju Tiewu, kayp daug metu kursay giwena nuog sutwierima Swieta.*
Przydatek z Ksiąg Mądrości Jezusa Syna Syrachowêgo ktorego$_{3,4}$ zowią Eccleſiaſticus. $HBP_{XVIII/3}$ k. B_6–k. B_8v	***§ 1*** *Priedotkas isz Knigu Mundribes Jezusa Sunaus Syrach, kuri wadinam Ecclesiasticus.* LP 1797 ss. 401–407
*w Rozdziale **Pierwſzym**.*	*Padieimy **1.***
w Rozdziale 3, o ucźciwości Rodzicow.	***§ 2.*** *Ape Wiezliwisty Gimditoju Padieimy 3.*
w Rozdziale 7,	***§ 3.*** *Padieimy 7.*
w Rozdziale 8.	***§ 4.*** *Padieimy 8.*
w Rozdziale 20.	***§ 5.*** *Padieimy 20.*[39]
w Rozdziale 23.	***§ 6.*** *Padieimy 23.*
w Rozdziale 25.	***§ 7.*** *Padieimy 25.*
w Rozdziale 25.	***§ 8.*** *Padieimy 25.*[40]

Na podstawie danych z tabeli 3 widoczna jest prawie dosłowna równoważność elementów strukturalnych HLG i HBP (takich jak: strona tytułowa, przedmowa, nazwy rozdziałów) i zawartości treści. Inaczej niż w znanych zachowanych wydaniach oryginału polskiego, Lukauskas konsekwentnie numeruje wszystkie historie: polskie wydania HBC podają tytuł *HISTORYA PIERWSZA* (dalsze historie mają tylko tytuły tekstowe, bez numerowania), natomiast Lukauskas do nazw rozdziałów dodaje określenia *Historia 1 – Historia 22*. *Priedotkas* [Dodatek] w LP ma też dodatkowe oznaczenie dla rozdziałów paragrafami *§1 – §8*.

[39] Powinno być: *W Rozdziale 9 – Padieimy 9*, gdyż podaje wersy Syr 9,1–6, 8–10.
[40] Powinno być: *w Rozdziale 26 – Padieimy 26*, gdyż podaje wersy Syr 26,1–4, 13–17, 20.

Analiza przekładu całego utworu wskazuje na starania tłumacza, aby trzymać się oryginału polskiego[41]. Najczęściej występujące nieścisłości w przekładzie są związane z redagowaniem tekstu. Mogą to być:

- inny model szyku wyrazów w zdaniu, np.:
  nie nalezli nic k. A_6 → *nieka nerada* (LP 386)
  ogłącz od ſiebie i światłości wſzyſtkich żywiących k. A_{8v} → *atskirk nuog sawęs yr wisu swiesibiu eſsunciu giwu* (LP 391)

- opuszczenia, kiedy szereg synonimów[42] zastępuje jedno słowo, np.:
  a tam ſobie uczyniła mały przybytek, albo mieſzkanie k. A_{8v} → *padare tinay saw maza giwenima* (LP 391);

- uzupełnienia, gdy:
  – jeden wyraz oryginału zostaje zastąpiony synonimami, np.:
    dla ciebie ieſteśmy ***złupieni*** *z takowey chwały* k. A_8→ *dieł tawęs esma* ***wisy nuplieszty yr apnuoginty*** *isz tokios garbes* (LP 390)
    co to ieſt pokuta, którą mamy pokutować? abyśmy ſnadź ſobie nie przyczyniali ***pracy****, ktoreybyśmy nie mogli wypełnić* k. A_{6v}→ *kas tay ira Pakuta? kurę turem Pakutawoty, idunt pigiey saw nepadaugintumem* ***darba yr proces****, kurios negalietumem iszpildity* […] (LP 387–388)
    albowiem uſta naſze ſą ***nieczyſte, i pomazane*** k. A_7 → *nes burna musu ira* ***ne cista izagta yr isztepta*** (LP 388)
    drzewa bardzo mnożące ku iedżeniu k. B_{2v} → *medzius łabay* ***gausingus yr sotius*** *unt walgima* (LP 394);
  – epitet *miły* zostaje dodany do atrybutywnej frazy narracyjnej, np.:
    a kto by obiawił Panu memu Adamowi k. A_{8v} → *idunt apreyksztu* ***milausiuy*** *Ponuy mana Adomuy* LP 391)

  albo uzyskuje bardziej nacechowaną formę, zwłaszcza w zwrotach adresatywnych, np.:
    Panie ***miły*** k. A_6 → *Pone* ***milausis*** LP 387; *Synowie moi* ***mili*** k. B_{2v} → *Sunus mana* ***milausy*** LP 394; *Zmiłuy ſię* ***miły*** *BOZE nademną* k. A_{8v} → *Susimiłk unt manęs* ***milausis*** *Pone Diewe* (LP 391);

[41] Strategia przekładu HBP_{XVIII} spisanego przez Lukauskasa zostanie omówiona w innej publikacji.

[42] Na temat podobnej strategii przekładu stosowanej przez Pussmana, kiedy jeden wyraz łaciński zostaje zastąpiony szeregiem synonimów niespójnych lub spójnikowych, zob. Stelmach (2019, ss. 121–123).

– dodany zostaje brakujący podmiot, np.:

Po niemałym tedy czaſie, urosła ona Roſzezka ktorą był wszczepił u głowy Oyca swego k. B_{4v} → *Per iłga tada meta uzauga ana Rikszte, kurę **Sethas** buwa iciepijs pri gałwos Tiewa sawa* (LP 398)

Potym przybyła niektora Krolowa z Granic od wschodu Słońca […], *ta prorokowała iże przez to drzewo, miały być popsowane wszyſtkie Krolestwa Zydowſkie* k. B_{4v} → *Potam atwaziawa nekuri Karaliene isz tolimu szaliu nuog uztekieima Saules* […]. *Ta **Karaliene** pranaszawa, jog per tą medi bus pagadintas wisas Karalistes Židu* (LP 398–399);

– poprawione zostają braki w oryginale, np.:

I iadł też dowierzaiąc, ze miáł bydź z Panem Bogiem, á iako ſię ſtał Panu Bogu nie poſłuſznym, w trzech grzechach śmiertelnych. k. A_5 → *Jr walgie teyp tikiedamas, jog turieje buty su Ponu Diewu **ligus***[43] *ir teyp stojos Ponuy Diewuy nepasłusznas trimis griekays smertełnays* (LP 385);

– do frazy zostaje dodane zaprzeczenie, np.:

ſzukaymy pokarmu, […], *azali ieſcze **uyrzemy** iż ſię Pan Bog zmiłuie nad nami* k. A_6 → *jeszkokiem walgima,* […], *argi dar **ne iszwieſm**, jog Ponas Diewas susimiłs unt musu* […]*?* (LP 387).

5. Równoważność książek K. Lukauskasa *Historia łabay grazi* i *Priedotkas* (Dodatku) oraz wydania $HBP_{XVIII/4}$

Przed omówieniem zagadnienia dotyczącego bliskiego podobieństwa tekstów LP *Historii* i *Priedotkas* [Dodatku] i jednego z wydań HBP_{XVIII} należy wspomnieć o ścisłej łączności pomiędzy tekstami czterech osiemnastowiecznych wydań HBC (na podstawie zachowanych egzemplarzy) – tekst $HBP_{XVIII/2}$ został wzięty z wcześniejszego wydania $HBP_{XVIII/1}$[44], a tekst $HBP_{XVIII/4}$ – z $HBP_{XVIII/3}$[45]. Najprawdopodobniej z powodu nieuwagi drukarza w tekście wydania $HBP_{XVIII/2}$ zostało opuszczonych kilka fragmentów; tych luk nie poprawiono też w późniejszych wydaniach $HBP_{XVIII/3}$ i $HBP_{XVIII/4}$ ani też w tekście przekładu Lukauskasa, który jest wersją bardzo zbliżoną do tych wydań. Jednym z ciekawszych przykładów podobieństwa pomiędzy tekstem LP a późniejszymi wydaniami HBP jest tłumaczenie wersetu 4,16 z Księgi

[43] Por. znaczenie wyrażenia *jog turieje buty su Ponu Diewu **ligus*** – 'że miał być równy Panu Bogu'.

[44] Por. komentarz Wydry (Wydra, 2022, s. 28): „Tekst wyraźnie wzorowany na poprzedniej edycji".

[45] Por. komentarz Wydry (Wydra, 2022, s. 29): „Tekst niewątpliwie wzorowany na poprzedniej edycji".

Rodzaju w wersjach $HBP_{XVIII/3}$ i $HBP_{XVIII/4,}$ gdzie nazwa Edenu występuje nie w formie *Eden* (HBC_{1551} k. D_3) lub *Doden* (HBC_{1685}; $HBP_{XVIII/1, 2}$), ale *Donen* ($HBP_{XVIII/3, 4}$), por.:

> *Potym wyßedßy Kaim od obliczżnoſci Boskiey / mießkał zbiegły w ʒiemi ná wſchod ſłońca / kthorą zową <u>Eden</u>* HBC_{1551} k. D_3 (*<u>Doden</u>* HBC_{1685} k. D_{1v})
>
> *Potym wyszedłszy Kaim od obliczności Boſkiey, mieſzkał zbiegły na wſchod Słońca, ktorą zowi <u>Doden</u>*$_{1, 2}$ / ***<u>Donen</u>***$_{3, 4}$ HBP_{XVIII} k. B_2
>
> *Potam iszeis Kaimas nuog regieima Wieszpaties giwena biegunu unt uztekieima Saules, kuri wadinas **<u>Donen</u>*** (LP 393)

W różnych wydaniach HBP są różnice w formie podania wersetu Rdz 1,14 (w rozdziale *Historyja pierwsza*). Lukauskas wybrał inną wersję niż występująca w wariantach $HBP_{XVIII/2}$ i $HBP_{XVIII/3}$. Na sposób zapisu przez niego w LP wersetu Rdz 1,14 najprawdopodobniej miał wpływ wzór zdania z wersji $HBP_{XVIII/4}$ (a nie z HBC_{1551} lub z HBC_{1685}) (zob. tabela 4).

Tabela 4. Sposoby podawania wersetu Rdz 1,14 w różnych wydaniach HBP_{XVIII} *Historyji pierwszej* i w LP *Historia 1*

Podanie wersetu Rdz 1,14 w HBP_{XVIII}[46]		**Przekład wersetu Rdz 1,14 w LP 380–381 oraz komentarz na temat zbieżności**	
XVIII/2, k. A_{2v}	*Rzekł tedy Pan Bog: Stań się jasność na utwierdzeniu niebieskim i oddzielcie dzień a noc, aby były <u>na znamię</u> czasom dniu i rokom, <u>aby</u> <u>świeciły ziemię</u>. I stało się tak.*	≠ Tłumaczone nie z wersji XVIII/2, gdyż fraza z LP nie została opuszczona	*Tare tada Ponas Diewas, stokies swiesibe unt stiprumu Dungiszku yr atskirkiet diena nuog nakties, idunt butu <u>unt zinklinima</u> ciesu dienoms yr metams, <u>idunt</u> **zibietu unt stiprumu Dungiszku yr** <u>apswiestu Ziamy</u> yr stojos teyp.*
XVIII/3, k. A_{2v}	*Rzekł tedy Pan BOG ſtań ſię Iaſność na utwierd{z}eniu Niebieſkim, i oddzielcie Dzień, a Noc aby były **<u>na ziemię</u>** cżasom dniu i rokom, <u>aby</u> <u>świeciły na utwierdzeniu Niebiẽſkim, i oświeciły ziemie</u>, i ſtało ſię tak.*	≠ Tłumaczone nie z wersji XVIII/3, gdyż <u>na ziemię</u> ≠ *unt zinklinima*	*Tare tada Ponas Diewas, stokies swiesibe unt stiprumu Dungiszku yr atskirkiet diena nuog nakties, idunt butu **unt zinklinima** ciesu dienoms yr metams, <u>idunt</u> <u>zibietu unt stiprumu Dungiszku yr apswiestu Ziamy</u> yr stojos teyp.*

[46] Tekst $HBP_{XVIII/2}$ i $HBP_{XVIII/4}$ został zaprezentowany zgodnie z transkrypcją HBP w *Edycjach XVIII-wiecznych* (Osiewicz & Wydra, 2022, s. 96).

Podanie wersetu Rdz 1,14 w HBP_{XVIII}[46]		**Przekład wersetu Rdz 1,14 w LP 380–381 oraz komentarz na temat zbieżności**	
XVIII/4 (a także w HBC_{1551} k. A_4: *ná ʒnámię*; HBC_{1685} k. A_{2v}: *nâʒnâmi*)	*Rzekł tedy Pan Bog:* *Stań się jasność na utwierdzeniu niebieskim* *i oddzielcie dzień a noc,* *aby były* ***na znamię*** *czasom* *dniu i rokom,* *aby świeciły na utwierdzeniu niebieskim* *i oświeciły ziemię;* *i stało się tak.*	= Odpowiada wersji XVIII/4	*Tare tada Ponas Diewas,* *stokies swiesibe unt stiprumu Dungiszku* *yr atskirkiet diena nuog nakties,* *idunt butu* ***unt zinklinima*** *ciesu* *dienoms yr metams,* *idunt zibietu unt stiprumu Dungiszku yr apswiestu Ziamy* *yr stojos teyp.*
Podanie wersetu Rdz 1,14 w HBP_{XVIII}[47]		**Przekład wersetu Rdz 1,14 w LP 380–381 oraz komentarz na temat zbieżności**	
XVIII/2, k. A_{2v}	*Rzekł tedy Pan Bog:* *Stań się jasność na utwierdzeniu niebieskim i* *oddzielcie dzień a noc, aby były* *na znamię czasom dniu i rokom, aby* *świeciły ziemię. I stało się tak.*	≠ Tłumaczone nie z wersji XVIII/2, gdyż fraza z LP nie została opuszczona	*Tare tada Ponas Diewas,* *stokies swiesibe unt stiprumu Dungiszku yr* *atskirkiet diena nuog nakties, idunt butu* *unt zinklinima ciesu dienoms yr metams, idunt* ***zibietu unt stiprumu Dungiszku yr*** *apswiestu Ziamy yr stojos teyp.*
XVIII/3, k. A_{2v}	*Rzekł tedy Pan BOG* *ſtań ſię Iaſność na utwierd{z}eniu* *Niebieſkim, i oddzielcie Dzień, a Noc* *aby były* ***na ziemię*** *cźasom dniu i rokom, aby* *świeciły na utwierdzeniu Niebiẽſkim,* *i oświeciły ziemie, i ſtało ſię tak.*	≠ Tłumaczone nie z wersji XVIII/3, gdyż *na ziemię* ≠ *unt zinklinima*	*Tare tada Ponas Diewas,* *stokies swiesibe unt stiprumu* *Dungiszku yr atskirkiet diena nuog* *nakties, idunt butu* ***unt zinklinima*** *ciesu dienoms yr metams, idunt* *zibietu unt stiprumu Dungiszku* *yr apswiestu Ziamy yr stojos teyp.*
XVIII/4 (a także w HBC_{1551} k. A_4: *ná ʒnámię*; HBC_{1685} k. A_{2v}: *nâʒnâmi*)	*Rzekł tedy Pan Bog:* *Stań się jasność na utwierdzeniu niebieskim* *i oddzielcie dzień a noc,* *aby były* ***na znamię*** *czasom* *dniu i rokom,* *aby świeciły na utwierdzeniu niebieskim* *i oświeciły ziemię;* *i stało się tak.*	= Odpowiada wersji XVIII/4	*Tare tada Ponas Diewas,* *stokies swiesibe unt stiprumu Dungiszku* *yr atskirkiet diena nuog nakties,* *idunt butu* ***unt zinklinima*** *ciesu* *dienoms yr metams,* *idunt zibietu unt stiprumu Dungiszku yr apswiestu Ziamy* *yr stojos teyp.*

W jaki sposób inne rozbieżności (jest ich niewiele i są nieznaczące) w wersjach $HBP_{XVIII/3}$ i $HBP_{XVIII/4}$ zostały odzwierciedlone w rękopiśmiennym

[47] Tekst $HBP_{XVIII/2}$ i $HBP_{XVIII/4}$ został zaprezentowany zgodnie z transkrypcją HBP w *Edycjach XVIII-wiecznych* (Osiewicz & Wydra, 2022, s. 96).

przekładzie LP, widać na przykładzie danych z tabeli 5, gdzie podano zestawienie fraz. Powtarzające się w LP pewne drobne różnice[48] pozwalają sądzić, że najbardziej wiarygodnym źródłem przekładu Lukauskasa mogło być najpóźniejsze spośród znanych dzisiaj osiemnastowiecznych wydań HBP, nazywane wydaniem XVIII/4. Możliwe, że przekłady pióra Lukauskasa *Historia łabay grazi* i *Priedotkas* powstały na podstawie jeszcze innego, późniejszego, ale na razie nieznanego, wydania HBP. Być może dodatkowo sugerowano się jakimś odpisem rękopiśmiennym. Tak czy inaczej, litewska wersja przekładu książki *Historia łabay grazi* stanowi jeszcze jeden dowód popularności HBC w XVIII wieku. Chce się wierzyć, że aktualne dzisiaj zainteresowanie historią wydań i przekładów HBC oraz HBP może pomóc w poszukiwaniu innych zachowanych odpisów, a być może również innych wydań *Historii*[49].

Tabela 5. Różnice tekstowe w wydaniach $HBP_{XVIII/3}$ i $HBP_{XVIII/4}$ oraz odpowiedniki widoczne w przekładzie LP

Fraza lub wyraz / **Tytuł rozdziału**	**w $HBP_{XVIII/3}$ [Kraków (?), b. d., XVIII w.][50]**	**w $HBP_{XVIII/4}$[51]**	**w LP**
Historyja pierwsza / Historia 1	Zgromadźił *ſię* wody, ktore pod Niebem są na iedno mieyſce, a ukażeſię suchość, k. A_2	***Zgromadźcie** się wody, ktore pod niebem są, na jedno miejsce a ukaże się suchość,* s. 96	[…] ***susirinkiet** wundenis kurie po Dungu ira unt wienos wietos yr pasirodik sausumas,* LP 380
	aby były na ziemię czasom dniu i rokom, k. A_{2v}	*aby były **na znamię** czasom dniu i rokom* s. 96	*idunt butu **unt zinklinima** ciesu dienoms yr metams,* LP 380
Historia 3	*(albowiem gdy upadnie, nie ma ktoryby go podnioſł),* k. A_4	*(albowiem gdy upadnie, nie ma **kto** by go podniosł),* s. 98	*(nes kada parpuoł, neturies, **kas** ij pakiełtu)* LP 383
Historia 6	*nie znalazł pokarmu, iáki w Raju mieli zawdy.* k. A_6	*nie znalazł pokarmu, jaki w raju mieli **zawżdy**.* s. 100	*nerada tokia walgima, koki Rojuy turieje **wisados**.* LP 387
Historia 8	*a niechay żemną załuie grzechu mego.* k. A_7	*a niechaj ze mną żałują **dla** grzechu mego.* s. 101	*teguł su manimi gayles **dieł** grieka mana.* LP 388

[48] Różne formy wyrazów w $HBP_{XVIII/3}$ i $HBP_{XVIII/4}$ są podkreślone, zgodne formy słowne w $HBP_{XVIII/3}$, $HBP_{XVIII/4}$ i LP zostały pogrubione.

[49] O nadziei na to, że gruntowne poszukiwania w zbiorach bibliotek będą owocne i pozwolą odnaleźć również inne egzemplarze *Historii* zob. Wydra (2022, s. 29).

[50] Zob. Osiewicz i Wydra (2022, ss. 199–228).

[51] Tekst w tej kolumnie został zaprezentowany zgodnie z transkrypcją HBP *Edycje XVIII-wieczne* (zob. Osiewicz & Wydra, 2022, ss. 95–116).

Fraza lub wyraz / Tytuł rozdziału	w $HBP_{XVIII/3}$ [Kraków (?), b. d., XVIII w.][50]	w $HBP_{XVIII/4}$[51]	w LP
Historia 10	*tedy poczeła ſię ſmucić i żałowała wielkim głoſem do Pana BOGA, mowiąc:* k. A_{8v}	*Tedy poczęła się smucić i **zawołała** wielkim głosem do Pana Boga, mowiąc:* s. 103	*tada pradieje raudoty, yr **szaukie** didziu bałsu pas Pona Diewa kałbiedama* LP 391
	Oto wſtan a gotuy ſię ku porodzeniu, uczyniła tak i porodziła Syna Ewa, k. B_1	*Oto wstań a gotuj się ku porodzeniu. **I** uczyniła tak i porodziła syna. Ewa* s. 104	*Szitay kielkies yr prisiriedik unt pagimdima, **yr padare teyp**, yr pagimde Jewa Sunu* LP 391
Historia 12	*azali ieśli dobrże będzieśż czynił nieweźmiesż, ale ieśli źle, wnet toieſt grzech twoy we drzwiach przywłaszczon będzie;* k. B_{1v}	*Azali jeśli dobrze będziesz czynił nie weźmiesz, ale jeśli źle, wnet **tobie** grzech twoj we drzwiach przywłaszczon będzie,* ss. 104–105	*Jey gieray darisi, ne imsi, bet jey piktay, tujaus **taw** griekas tawa ungoy duru bus pasawintas,* LP 392
Historia 14	*GDy to rzekł Adam do wszyſtkich Synow swoich, będąc zdięty wielkiemi boleściami **i** zawołał wielkim głoſ{ſ}em:* k. B_{2v}	*Gdy to rzekł Adam do wszystkich synow swoich, będąc zdjęty wielkiemi boleściami, zawołał wielkim głosem:* s. 106	*Tay kada pasakie Adomas wisiems Sunams sawa, budamas apimtas didzieys sopuleys, suszuka didziu bałsu taridamas:* LP 395
	a Anioła swego śpuści do drzewa Mirrhy z ktorego płynie oley, a da go wam nieco zebyście mnie pomazali (a to co ſię znaczy oſtatnie pomazanie) k. B_3	*A anjoła swego spuści do drzewa **mirty**, z ktorego płynie olej, a da go wam nieco, żebyście mnie pomazali (a to co się znaczy ostatnie pomazanie)* ss. 106–107	*o Anioła sawa nuleys unt medzia **Mirthy**, isz kurio teka Aliwas, duos jums jo, neką, idunt mani pateptumet (yr tay zinklina paskutini patepima)* LP 395
Historia 15	*a gdy wynidzie z wody, tedy onym oleiem z Mirchy pomaze wszyſtkich ktorzy w niego wierzą,* k. B_3	*A gdy wynidzie z wody, tedy onym olejem z **mirty** pomaże wszystkich, ktorzy w niego wierzą.* s. 107	*kada iszeys isz wundenia, tada anu Aliwu isz **Mirthy** pateps wisus, kurie ing Ji tikieje,* LP 396
	A tak Anioł wymowiwszy te słowa, szedł do Raju, i przyniosł Rozczkę Setowi trzech liſtkow z drżewa, ktorego mi był Pan Bog przykazał, aby nie pożywal owocow z niego; i dał mu mowiąc. k. B_{3-3v}	*A tak anjoł wymowiwszy te słowa, szedł do raju i przyniosł rożdżkę Setowi trzech listkow z drzewa, ktorego **im** był Pan Bog przykazał, aby nie pożywal owocow z niego, i dał mu mowiąc.* s. 107	*Jr teyp tus zodzius iszkałbieis eje ing Roju, yr atnesie Rikszty Sethuy triju łapeliu isz medzia, kurio buwa Ponas Diewas **aniems** prisakys, idunt ne walgitu waysiaus isz ano, yr dawe Sethuy, kałbiedamas,* LP 396
Historia 18	*Y ſtało ſię gdy przeſtał mowić umarł żaćmiło ſię Słońce Mieſiąc, i Gwiazdy, przez ſiedm dni,* k. B_4	*I stało się, gdy przestał mowić, umarł. **I** zaćmiło się słońce, miesiąc i gwiazdy przez siedm dni.* s. 108	*Jr tikos, kada nustoje kałbiety numire, **yr** uztema Saule Mienuo yr Źwayzdes per septines dienas,* LP 398
Historia 22	*Arphaxadeſ żył lat 338. Cainam 368 Sale zył lat 443. Heber 464 Phalec 239. Reu 230 Sarug 230 Nachor żył lat 139.* k. B_{5v}	*Arphaxades żył lat 338, Kainam 368, Sale żył lat 443, Heber 464, Phalec 239, Reu 230, Sarug 230, Nachor żył lat **138**.* s. 111	*Arphaxad giwena metu 338. Kaisram 368. Sale giwena 443. Heber 464, Phalec 239. Reu 230. Sarug 230. Nachor giwena metu **138**.* LP 401

Fraza lub wyraz / **Tytuł rozdziału**	**w $HBP_{XVIII/3}$ [Kraków (?), b. d., XVIII w.][50]**	**w $HBP_{XVIII/4}$[51]**	**w LP**
W rozdziale 23/ § 6 Padieimy 23	*Bo iako niewolnik ktorego częſto karzą, nie ieſt bez guzow tak przyſięga, Imię Boze uſtawicznie mianuie, nie uydzie karania.* k. B_8	*Bo jako niewolnik, ktorego często karzą, nie jest bez guzow, tak **kto** przysięga imię Boże ustawicznie mianuje, nie ujdzie karania.* s. 115	*Nes kaypo kalinis, kuri tunkiey karoja niera be gumba, teyp **kas** prisiekauja, Warda Diewa wisados minia ne praeys karones.* LP 406
W rozdziale 25 / § 8 Padieimy 25	*Piękność twarzy w leciech ſtatecznych ieſt iako swieca inſza w lichtarzu świątnym.* k. B_{8v}	*Piękność twarzy w leciech statecznych jest jako świeca **jasna** w lichtarzu świątnym.* s. 116	*Grazibe weyda metusy romiusy ira kaypo zwakie **swiesi** liktoriuy **swiesemy**.* LP 407

Podsumowanie

Zestawienie interliniowe dwóch grup tekstu spisanego w rękopisie Kiprijonasa Lukauskasa – *Historia łabay grazi* oraz *Priedotkas isz Knigu Mundribes Jezusa Sunaus Syrach, kuri wadinam Ecclesiasticus* (LP 379–407) – z tekstami wydań *Historyi barzo cudnej* z XVI–XVIII wieku (na podstawie wydania krytycznego *Historyji barzo cudnej* K. Pussmana, zob. Osiewicz & Wydra, 2022) wskazuje na zbieżność strukturalną utworów Lukauskasa i osiemnastowiecznych wersji książki *Historya bardzo piękna*. Ocena specyfiki różnych wydań HBC pozwala sądzić, że przekład Lukauskasa jest najbardziej zbliżony do najpóźniejszego ze znanych dzisiaj osiemnastowiecznych wydań książki *Historya bardzo piękna*, nazywanego wydaniem $HBP_{XVIII/4}$.

Przekład Lukauskasa konsekwentnie powtarza zbiór tekstów i treść książki *Historya bardzo piękna*. Poprawki są widoczne tylko w ogólnym układzie rozdziałów: w LP są konsekwentnie wymieniane (ponumerowane) wszystkie opowiadania z książki *Historia łabay grazi* (*HISTORIA 1–22*), a rozdziały *Priedotkas* dodatkowo są oznaczone przy pomocy paragrafów (*§1 – §8*). Porównanie przekładu z oryginałem wskazuje na ogólną tendencję do dość dosłownego tłumaczenia. Zdarzające się potknięcia przekładu najczęściej są związane z redagowaniem (chodzi o zmianę szyku wyrazów, zastąpienie wyrazu szeregiem synonimów, dodanie do frazy epitetu, do epitetu dobierana jest bardziej nacechowana forma itp.). Litewska wersja *Historii* zawiera też kilka uzupełnień niepochodzących ze źródła tłumaczenia. W ustaleniu przyczyn

tych rozbieżności pomoże ogólna analiza porównawcza języka wszystkich wersji tekstu LP z ich źródłami. Ale to będzie przedmiotem już innych badań.

Tłum. Irena Fedorovič

Skróty

HBC_{1551} – *Hiſthoria barʒo cudna* (Pussman, 1551, transkrypcje, podobizny w Osiewicz & Wydra, 2022, ss. 65–94, 119–156).

HBC_{1685} – *Historya bárdzo cudna* (transkrypcje, podobizny w Osiewicz & Wydra, 2022, ss. 65–94, 157–196).

$HBP_{XVIII/1–4}$ – *Historya bardzo piękna* ($HBP_{XVIII/1–4}$ transkrypcje, $HBP_{XVIII/3}$ podobizny w Osiewicz & Wydra, 2022, ss. 95–116, 197–228).

HLG – *Historia łabay grazi* oraz *Priedotkas isz Knigu Mundribes* w LP ss. 379–407 https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000811619 (transkrypcje w Karaciejus, 1996b, ss. 378–404).

LP – Kiprijonas Lukauskas *Pamoksłas Jsz Prisakimu Diewa…* https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000811619 (transkrypcje w Karaciejus, 1996b, ss. 21–404).

Bibliografia

Biržiška, V. (1990). *Aleksandrynas 2: XVIII–XIX amžiai* (2. wyd.). Lietuvos kultūros fondas.

Brückner, A. (1900). *Apokryfy średniowieczne* (Cz. 1). Akademia Umiejętności.

Celichowski, Z. (1890). *Krzysztofa Pussmana* Historyja barzo cudna o stworzeniu nieba i ziemi 1551. Wydawnictwa Akademii Umiejętności w Krakowie. https://polona.pl/preview/188c3fa9-225c-4d55-8464-df90963a2148

Dobrzycki, S. (1911). Z literatury apokryficznej w Polsce. *Prace Filologiczne*, *7*, 286–299.

Estreicher, K. (1972). *Bibliografia Polska XIX stulecia: T. 10. Litera H*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Fabiani, K. (1783). *Missya apostolska do pokuty i powstania z grzechów prowadząca* […] *przez X. Karola Fabijaniego* […] *napisana* […]. *Missyi Apostolskiey część II. w ktorey się przekładaią nauki z przykazan boskich o powinnosciach zycia chrzescianskiego. przez x. Karola Fabianiego kanonika kaliskiego, Szkół Wydziałowych Łęczyckich Kaznodzięię napisane* […] *w Drukarni J. O. Xcia Jmci Prymasa, Arcy-Biſkupa Gnieźnieńſkiego*. https://polona.pl/item/missyi-apostolskiey-czesc-ii-w-ktorey-sie-przekladaia-nauki-z-przykazan-boskich-o,MTM5MjMwNjYx/4/#info:metadata

Gidžiūnas, V. (1994). *Jurgis Ambraziejus Pabrėža*. Lietuvių katalikų mokslo akademija.

Karaciejus, J. (1996a). Kelios pastabos dėl K. Lukausko „Pamokslų kalbos". W J. Karaciejus (Red.), *Kiprijonas Lukauskas* Pamokslai (ss. 18–20). Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Karaciejus, J. (Red.). (1996b). *Kiprijonas Lukauskas* Pamokslai [LP]. Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Kwilecka, I. (2003). Problem autorstwa przekładu Apokryfów w Biblii Szymona Budnego z 1572 roku. W I. Kwilecka, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii* (ss. 311–323). Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, Redakcja Wydawnictw; Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk.

Kwilecka, I. (2006). *Biblia brzeska*, jej dzieje i znaczenie. *Nauka*, *13*(3), 111–121.

Lebedys, J. (1976). *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime* (V. Zaborskaitė, Red.). Mokslas.

Lukšienė, M. (1985). *Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje*. Mokslas.

Łukaszewski, J. (2022). O łacińskiej podstawie *Historyi*. W M. Osiewicz & W. Wydra (Wyd.), *Krzysztofa Pussmana* Historyja barzo cudna i ku wiedzieniu potrzebna o stworzeniu nieba i ziemie… (M. Osiewicz & W. Wydra, Red.; ss. 9–20). Poznańskie Studia Polonistyczne.

Mačiulytė, K. (2005). Kiprijono Lukausko (1757–po 1798) biografijos mįslės. W S. Narbutas (Red.), *Literatūros tyrimų erdvės: Studijos profesoriaus Juozo Girdžijausko 70-mečiui* (ss. 243–248). Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Osiewicz, M. (2022). Charakterystyka graficzna i językowa *Historyi*. W M. Osiewicz & W. Wydra (Wyd.), *Krzysztofa Pussmana* Historyja barzo cudna i ku wiedzieniu potrzebna o stworzeniu nieba i ziemie… (M. Osiewicz & W. Wydra, Red.; ss. 33–60). Poznańskie Studia Polonistyczne.

Osiewicz, M., & Wydra, W. (Wyd.). (2022). *Krzysztofa Pussmana* Historyja barzo cudna i ku wiedzieniu potrzebna o stworzeniu nieba i ziemie… Poznańskie Studia Polonistyczne.

Pacevičius, A. (2005). *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais: Dingęs knygos pasaulis*. Versus Aureus.

Pajėdienė, J. (2022a). Apie Kiprijono Lukausko surašyto *Pamoksło isz Prisakimu Diewa* […] (1797) atitiktį Karolio Fabiani *Missyi Apostolskiey Część II* (1783) tekstams. *Acta Linguistica Lithuanica*, *2022*(86), 68–88. https://doi.org/10.35321/all86-02

Pajėdienė, J. (2022b). Kiprijono Lukausko *Pamoksło ape Kiemioniszkas Naminiku Pawinastes* (1797) atitiktis Juozapo Legavičiaus *Powinnosci Gaspodarzow Wieyskich* (1779) tekstams. *Acta Linguistica Lithuanica*, *2022*(87), 85–100. https://doi.org/10.35321/all87-04

Pietkiewicz, R. (2016). *Biblia polonorum: Historia Biblii w języku polskim: T. 1. Od początku do 1638 roku*. Wydawnictwo Pallottinum.

Rojszczak-Robińska, D. (2020). Strategies for quoting the Holy Scriptures in the Old Polish biblical-apocryphal narrations. *Scrinium*, *16*(1), 271–291. https://doi.org/10.1163/18177565-00160A26

Šepetytė, R. (Red.). (2020). *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejaus Pabrėžos*. Lietuvių kalbos institutas.

Stelmach, W. (2019). *Historyja barzo cudna o stworzeniu nieba i ziemie* Krzysztofa Pussmana – strategie tłumaczenia. *Slavia Occidentalis*, *76*(1), 119–135. https://doi.org/10.14746/so.2019.76.8

Stelmach, W. (2020). Historyja barzo cudna *wobec źródeł: Przekład, kompilacja, dzieło*. Wydawnictwo KUL.

Sverdiolas, A. (2006). *Apie pamėklinę būtį*. Baltos lankos.

Tereškinas, A. (1992). Stiliaus ir žanro problemos M. Alšausko ir K. Lukausko pamoksluose. W *Senosios literatūros žanrai* (A. Samulionis, J. Girdzijauskas, I. Lukšaitė, & R. Jurgelėnaitė, Red.; ss. 104–163). Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Tereškinas, A. (1996). „Mielas mums gyvenimas…". W J. Karaciejus (Red.), *Kiprijonas Lukauskas* Pamokslai (ss. 5–13). Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Tunaitis, S. (2004). *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*. Kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Wydra, W. (2022). Dzieje wydań *Historyi*. W M. Osiewicz & W. Wydra (Wyd.), *Krzysztofa Pussmana* Historyja barzo cudna i ku wiedzieniu potrzebna o stworzeniu nieba i ziemie… (M. Osiewicz & W. Wydra, Red.; ss. 21–31). Poznańskie Studia Polonistyczne.

Zinkevičius, Z. (2001). Kiprijono Lukausko „Pamokslų" kalba. *Baltistica*, *36*(1), 61–75.

Źródła

Fabiani, K. (1783) – *Missya apostolska do pokuty i powstania z grzechów prowadząca[…] przez X. Karola Fabijaniego* […] *napisana* […]. *MISSYI APOSTOLSKIEY CZĘŚĆ II. w ktorey się przekładaią NAUKI z przykazan boskich o powinnosciach zycia chrzescianskiego. przez x. karola fabianiego kanonika kaliskiego, Szkół Wydziałowych Łęczyckich Kaznodzieię NAPISANE* […] *w Drukarni J. O. Xcia Jmci Prymasa, Arcy-Biſkupa Gnieźnieńſkiego*. https://polona.pl/item/missyi-apostolskiey-czesc-ii-w-ktorey-sie-przekladaia-nauki-z-przykazan-boskich-o,MTM5MjMwNjYx/4/#info:metadata

HBC_{1551} – *Hiſtoria barzo cudna i ku wiedzeniu potrzebna o ſtworzeniu niebá y ziemie* […]. *Drukowano w Krákowie przez Hieronimá Schárffenbergá. 1551*. Transkrypcje i podobizny w M. Osiewicz & W. Wydra (Wyd.), *Krzysztofa Pussmana* Historyja barzo cudna i ku wiedzieniu potrzebna o stworzeniu nieba i ziemie… Poznańskie Studia Polonistyczne: *Series Apocryphorum Polonorum Selectorum*, *6*, 65–94, 119–156.

HBC_{1685} – *historya bárdzo cudna, y ku widzeniu potrzebna. O STWORZENIV NIEBA I ZIEMIE, Y innich wßytkich rzeczy, ktore żyią na świecie* […] *Teraz nowo na polskie z pilnością przełożone. 1685*. Transkrypcje i podobizny w M. Osiewicz & W. Wydra (Wyd.), Krzysztofa Pussmana *Historyja barzo cudna i ku wiedzieniu potrzebna o stworzeniu nieba i ziemie…* Poznańskie Studia Polonistyczne: *Series Apocryphorum Polonorum Selectorum*, *6*, 65–94, 157–196.

$HBP_{XVIII/1–4}$ – *historya bardzo piękna i ku wiedzeniu potrzebna. o stworzeniu nieba y ziemie innych wszystkich rzeczy, ktore zyią na świecie* […] *Teraz Nowo na*

Polskie z Pilnoscią Przełozona y do Druku z Pozwoleniem strarszych podana. [Kraków (?), b. d., XVIII w.]. $HBP_{XVIII/1–4}$ transkrypcje i $HBP_{XVIII/3}$ podobizny w M. Osiewicz & W. Wydra, Wyd. Krzysztofa Pussmana *Historyja barzo cudna i ku wiedzieniu potrzebna o stworzeniu nieba i ziemie…* Poznańskie Studia Polonistyczne: *Series Apocryphorum Polonorum Selectorum*, *6*, 95–116, 197–228.

Legowicz, J. (1779). *POWINNOSCI GOSPODARZOW WIEYSKICH w krotkosci zebrane Przez x. legowicza plebana korkozyskiego y* […] *do druku podane. Wilno: w Drukarni J. K. Mci przy Akademii*. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/islandora/object/kolekcijos%3AVUB01_000520655

Lukauskas, K. (1797). 409-stronicowy rękopis *PAMOKSŁAS Jsz Prisakimu Diewa Ape Pawinascias Giwenima Krikscioniszka. Per Kuniga Cypriona Łukawski Plebona Traszkunu Surasitas. Metusy Chrystusa 1797* przechowywany w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego (Vilniaus universiteto biblioteka) pod sygnaturą F1–D654. https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000811619. Transkrypcja tego rękopisu opublikowana w J. Karaciejus (Red.), (1996), Kiprijonas Lukauskas *Pamokslai* [LP]. Mokslo ir enciklopedijų leidykla, ss. 21–404.

Pabrėža, J. A. (rękopis 1824). Pamoksłós Apey griekus lyiżówy. Ónt Nedielos 22. po Sekmyniu sakits Wieżayczіusy. Metusy 1824 w *PAMOKSŁAY Wayringosy Materyjosy Ąt rożniu wyitu, iwayriusy łaykusy Sakity par Kónyga Ambroźiejó Pabreża Tercyjorió Zokana Szwęta Tiewa Prąćźyszkaus*, ss. 203–228. Faksymile i transkrypcja w R. Šepetytė (Red.) 2020, *Pamokslai vairingose materijose, sakyti Ambroziejaus Pabrėžos*, Lietuvių kalbos institutas, ss. 262–286.

Kiprijonas Lukauskas's Eighteenth-Century Lithuanian Translation of *Historya bardzo piękna*

Summary

This article compares two groups of texts included in a collection of manuscripts by Kiprijonas Lukauskas (1797) with their Polish original. The texts in question are *Historia łabay grazi* [The Great Story] and *Priedotkas isz Knigu Mundribes Jezusa Sunaus Syrach, kuri wadinam Ecclesiasticus* [Appendix from the Book of Wisdom of Jesus the Son of Sirach, called Ecclesiasticus]. The original is an anonymously published eighteenth-century book which is considered to be a later version of *Historya barzo cudna* [The Marvellous Story] by Krzysztof Pussman (1551). The book contains the apocryphal biblical story *Historya bardzo piękna* [The Great Story] and a collection of biblical proverbs: *Przydatek z Ksiąg Mądrości Jezusa, syna Syrachowego, ktore zowią Ecclesiasti-*

cus [Appendix from…]. The analysis indicates that Lukauskas's translation is closest to the fourth eighteenth-century edition of this book.

Osiemnastowieczny litewski przekład książki *Historya bardzo piękna* autorstwa Kiprijonasa Lukauskasa

Streszczenie

W artykule porównano dwie grupy tekstów – *Historia łabay grazi* oraz *Priedotkas isz Knigu Mundribes Jezusa Sunaus Syrach, kuri wadinam Ecclesiasticus*, które znalazły się w zbiorze rękopisów Kiprijonasa Lukauskasa (Cypriana Łukawskiego) z 1797 roku – z polskim oryginałem, którym jest wydana w XVIII wieku anonimowa książka będąca kolejną wersją *Historii barzo cudnej* (1551) Krzysztofa Pussmana. Książka zawiera apokryficzną opowieść biblijną *Historya bardzo piękna* oraz zbiór przysłów biblijnych *Przydatek z Ksiąg Mądrości Jezusa, syna Syrachowego, ktore zowią Ecclesiasticus*. Z przeprowadzonej analizy wynika, że przekład Lukauskasa jest najbardziej zbliżony do czwartego osiemnastowiecznego wydania tej książki.

Keywords: Krzysztof Pussman; Kiprijonas Lukauskas (Cyprian Łukawski); apocryphal biblical story; fragments of the Bible; 16th–18th centuries

Słowa kluczowe: Krzysztof Pussman; Kiprijonas Lukauskas (Cyprian Łukawski); apokryficzna opowieść biblijna; fragmenty Biblii; XVI–XVIII wiek

Jūratė Pajėdienė, Institute of the Lithuanian Language, Vilnius, Lithuania
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1542-2866
Correspondence: jurate.pajediene@lki.lt

The preparation of this article was financed within the statutory activities of the Institute of the Lithuanian Language, Vilnius, Lithuania.

Competing interests: The author has declared that she has no competing interests.

INSTITUTE OF SLAVIC STUDIES
POLISH ACADEMY OF SCIENCES
1954–2024

Publication history: Received: 2024-06-08; Accepted: 2024-07-22; Published: 2025-02-12